

شهرهای ایران در سوگ سالار شهیدان

عزاداری ایام محرم همه جای ایران، یک شکل نیست. جاها بی هستند که سوگواری شان فقط به کشیدن علامت و چلچراغ و کوبیدن بر طبل های غول آسا خلاصه نمی شود. شهرها و شهرستان ها، حتی روستاهای کوچک و دورافتاده ای هستند که در ایام محرم عزاداری

مخصوص به خودشان را دارند. بعضی از این آیین ها مانند نخل گردانی یزد شهرت جهانی دارند و هر ساله گردشگران خارجی زیادی در روز عاشورا برای تماشای آن به یزد می روند و بعضی کمتر در رسانه ها معرفی شده اند. این آیین ها و سبک های عزاداری به قدری

گسترده اند که معرفی آنها با جزئیات شان در یک صفحه نمی گنجد، اما در ادامه به ده سبک مختلف و متفاوت عزاداری در مناطق مختلف ایران آشنا خواهید شد. تلاش کرده ایم در این معرفی، تنوع و گوناگونی جغرافیایی را حفظ کنیم.

چک چکو در استهبان فارس

چک چکو در استهبان فارس و بعضی شهرهای دیگر استان فارس و حتی سایر مناطق ایران برگزار می شود. مردم استهبان در میدان اصلی شهر حلقه می زنند و با حرکاتی هماهنگ به صورت دوار حرکت می کنند و دو قطعه سنگ یا چوب را با ریتمی مشخص به یکدیگر می کوبند. در همین هنگام مرثیه خوان هم نوحه خوانی می کند. پیشینه آیین چک چکو به بعد از حادثه عاشورا بازمی گردد که پس از شهادت امام حسین (ع) لشکریان یزید با اسبهای شان بر جنازه شهدای کربلا تاختند و این آیین واکنشی به شم کوبی اسبان اشقیابا بر پیکر شهدای کربلاست.

هنگام مرثیه خوانی و با اشاره نوحه خوان، عزاداران به جای سینه زدن، سنگ ها را در دو دست بالا می برند و در بالای سر، آنها را به هم می زنند و همزمان با ریتم نوحه، خم شده و دوباره سنگ ها را به یکدیگر می زنند، سپس به صورت هماهنگ یک گام به جلو و یک گام به عقب برمی دارند و دم یا بیت اول نوحه را تکرار می کنند. این آیین که قدمتی ۲۰۰ ساله دارد در فهرست میراث معنوی یونسکو ثبت شده است.

آیین گل مالی در لرستان

این آیین در ماه محرم در استان های غربی ایران در منطقه زاگرس، به ویژه استان های لرستان، کرمانشاه و ایلام و همچنین در بخش هایی از استان های خوزستان، مرکزی و همدان برگزار می شود. مردم این منطقه در ایام محرم مقابل خیمه ها و تکیه ها با آجر حوضچه هایی درست می کنند و در روز تاسوعا آنها را با گل رس که به آن گل باغچاله می گویند پر می کنند و گل نرمی درست می کنند که در گویش محلی به آن «خزه» می گویند. عزاداران ابتدا خود را گل مالی می کنند و سپس شروع به عزاداری و سینه زنی می کنند.

گل مالی در خرم آباد و حوالی آن در چند مرحله اجرا می شود. در مرحله اول آیین این در روز هفتم محرم عزاداران به حمام می روند و بعد از اصلاح سر و صورت و شستشوی بدن، لباس تمیز می پوشند. این روز را «تراش عباس» می نامند. از این روز به بعد عزاداران در محله می چرخند و با خواندن اشعاری از خانه ها تقاضای هیزم می کنند که اگر هوا در روز عاشورا سرد بود، آتشی مهیا کنند تا عزاداران بعد از سرما حفظ شوند. اگر دهه محرم مصادف با فصل سرد باشد، عزاداران در روز عاشورا بعد از گل مالی، گرد آتش می ایستند و سینه زنی و عزاداری می کنند.

شاه حسین در آذربایجان شرقی

آیین های عاشورایی ایران شاه حسین که در زبان آذری به آن «شاخسی» می گویند، از چند روز مانده به محرم شروع می شود و تا ظهر عاشورا ادامه پیدا می کند. شاه حسین در اصل نماد رزاه نظامی است که عزاداران دست خود را بر پشت یکدیگر قرار می دهند و نوعی چوب مخصوص این نوع عزاداری را از زمین تا فرق سر خود حرکت می دهند و وقتی که چوب به زمین نزدیک می شود، با صدای بلند ندای «شاخسی» (شاه حسین) و زمانی که چوب به سرشان نزدیک می شود، ندای «واخسی» (وای حسین) سر می دهند. این حرکت اشاره دارد به جنگ یاران امام حسین با یزید بن معاویه در صحرای کربلا.

عده ای این مراسم را به سبک سنتی انجام می دهند و از ابزار آلات جدیدی که در سال های اخیر رواج پیدا کرده استفاده نمی کنند که از عظیم ترین و باشکوه ترین این نوع عزاداری می توان به هیات شاه حسین گویان محله ی ششتریان (قاسمیه) اشاره کرد. عده ای هم با استفاده از طبل، سنج و سایر ابزار آلات، شور و شوق خاصی در این مراسم به وجود می آورند و مورد توجه مردم قرار می گیرند. از سوگواری های دسته ای دوم می توان به شاه حسین گویان عرب انتظاریون و عاشقان ابا عبدالله شفیع زاده اشاره کرد. نمونه این مراسم با همان شکوه و جلوه چشم گیر توسط آذری های مقیم تهران در میدان منبریه اجرا می شود.

بیل زنی در خراسان جنوبی

آیین بیل زنی نیز با قدمت ۲۰۰ تا ۲۵۰ سال از آیین های مذهبی روز عاشورا در شهرستان خوسف خراسان جنوبی است. ظهر عاشورا عده زیادی از مردم خوسف که بیشتر آنها از کشاورزان هستند در حسینیه این شهر جمع می شوند. افراد بیل در دست، دایره وار در کنار هم بیل هایشان را به طرف آسمان می برند و در حال حرکت به هوا پریده و «حیدرعلی» گویان تیغی بیل ها را به هم می زنند. بیل ها نامنظم و با شتاب به یکدیگر می خوردند که سر و صدای ایجاد شده تداعی کننده واقعه عاشورا است. باقی عزاداران ضمن همراهی با نوحه سراسر نخل بزگی را به نشانه تشییع پیکر مطهر امام حسین (ع) و نخل کوچکی را به نشانه تشییع پیکر حضرت علی اصغر، حمل می کنند. نخل کوچک را یک نفر حمل می کند و نخل بزرگ را هشت نفر بر شانه می گذارند و حدود ۵۰ نفر تعادل آن را حفظ می کنند. این گروه به همراه دسته بیل زنی تا محل نمادین قتلگاه حرکت می کنند و نخل ها را به حالت دویدن می گردانند. مراسم بیل زنی، شبیه سازی از سوگواری طایفه «بنی اسد» در صحرای کربلا است که پس از سه شبانه روز پیکر شهدا را با بیل به خاک سپردند.

برگزاری «چلچلا» در سمنان

آیین های عاشورایی ایران شهرستان مجن در نزدیکی شاهرود و در استان سمنان قرار دارد. برگزاری آیین قدیمی چلچلا در این شهرستان از شب سوم ماه محرم و همزمان با غروب آفتاب، در دو تکیه بزرگ مجن آغاز می شود و تا شب دهم محرم ادامه می یابد. این آیین در فهرست میراث معنوی کشور نیز ثبت شده است. دم دمای غروب سوم ماه محرم، در تکیه پایین، ابتدا فرآیند تکیه را آب و جارو می کنند و پس از آن فضای تکیه را با جاجیم و چادر شب فرش کرده و چهل پایه ی چراغ شمعدان را برای برگزاری مراسم در محل می چینند. خادمان در تکیه مقابل و رو به جمعیت حاضر می ایستند و متولسی تکیه یا به اصطلاح محلی ها بابای تکیه، با لحنی دلنشین دعا می خواند. زنان و دختران روی پشت بام های پلکانی اطراف تکیه، مراسم را تماشا می کنند. در این آیین پس از ذکر صلوات، بخش هایی از زیارت عاشورا خوانده می شود و سپس برای سلامت و فرج امام زمان (عج) دعا می کنند و حضار با «آمین» پاسخ می گویند. در هنگام اجرای مراسم، مردم نذورات خود را روی سفره های کرباسی قرار می دهند و برای تبرک از خادمان بسته ی کوچکی از نبات می گیرند. در پایان مراسم، بعد از دعا برای شفای بیماران و ذکر فاتحه، چراغ ها را دست به دست می کنند، می بوسند و می چرخانند و سپس نماز مغرب را اقامه می کنند.

زنان در ایلام «چایینه» می نشینند

در میان مردم ایلام، زنان تنها شاهدان اندوهگین مراسم نیستند و مراسمی ویژه برگزار می کنند که چایینه نام دارد. از میان این چایینه ها می توان به چایینه ی حضرت قاسم (ع) در روز هفتم، چایینه حضرت علی اکبر (ع) در روز هشتم، چایینه حضرت عباس (ع) در روز نهم، چایینه امام حسین (ع) در روز دهم و چایینه روز اربعین حسینی اشاره کرد. در چایینه حضرت قاسم رسم بر این است که ابتدا بر تن دختری جوان و ازدواج نکرده که نشان از عروس حضرت قاسم است، لباس عروسی سبزرنگ به تن می کنند و بر سرش سروشی سفید می پوشانند و دو شمع روشن و یک سینی پر از نخل و نبات به دست او می دهند. سپس حنا، عود و شمع را در وسط میدان می گذارند. چایینه خوان ها با لباس تمیز رنگی و با وضعی مرتب وارد میدان می شوند و زنی که به او ملایه گفته می شود، شروع به مداحی می کند. در هنگام اجرای مراسم عروسی، زنی کفنی آغشته به خون را به نشانه ی رسیدن خبر شهادت قاسم در روز برگزاری مراسم عروسی به وسط میدان می آورد، سپس چایینه خوان از حالت نمادین شادی و سرور درآمده و خود را پریشان کرده و با خاموش کردن شمع ها، به نشانه ی عزادار شدن روی سر عروس چادر سیاه می اندازد و بعد از خاموش کردن شمع ها،

نخل گردانی در یزد

آیین های عاشورایی که از گذشته های دور در یزد مرسوم بوده است، جذابیتی خاص و شهرتی بین المللی دارد. در این مراسم «نخل» به نمادی از تابوت امام حسین (ع) است که از چوب بستنی عظیم به شکل برگ درخت ساخته شده است که اتفاقاً هیچ شباهتی به برگ درخت خرما ندارد! در ایام محرم سر تا سر نخل را سیاه پوش می کنند و صدها شمشیر، قمه و خنجر از آن آویزان می کنند. علاوه بر این، تزئینات دیگری مانند آینه، میوه، پولک های مختلف، منگوله های تزئینی، دستمال های ابریشمی رنگی نیز به دو طرف نخل بسته می شود. در روز عاشورا نخل مانند کشتی در میان جمعیت عزادار به حرکت درمی آید و سه دور گرد میدان نخل می چرخد و سپس به آرامی به درون آشیانه اش بازمی گردد. مراسم نخل برداری در بسیاری از شهرهای یزد مختص روز عاشورا است و در روزهای دیگر انجام نمی شود. همچنین این مراسم هر سال با روضه خوانی، سینه زنی، عزاداری، بخش نذری، ذبح قربانی و دود کردن اسفند همراه است و در شهرستان هایی نظیر «تفت» و «شکندر» با شکوه و عظمت خاصی برگزار می شود. بزرگ ترین نخل استان یزد، هم اکنون در شهرستان «تفت» قرار دارد و هر سال در روز عاشورا جمعیت زیادی در این مراسم شرکت می کنند و صدها نفر از مردم قوی هیکل این نماد عظیم را بر دوش می کنند.

تعزیه تفرش در استان مرکزی

شهرستان تفرش از دوران قاجار از فعال ترین نقاط تعزیه خوانی در استان مرکزی و کشور به شمار می رود و بزرگ ترین استاد تعزیه خوانی در تکیه دولت تهران از این شهرستان برخاسته اند. شهرستان تفرش که بیش از ۲۰ گروه تعزیه خوان در آن فعالیت می کنند، در روزهای محرم و صفر طرفداران زیادی را به دیدن این مراسم می کشاند. در این شهرستان و روستاهای اطرافش تعداد زیادی تکیه وجود دارد که در سال های اخیر به طرز زیبایی مرمت و بازسازی شده اند و همه ساله با فرا رسیدن ماه محرم و صفر، عزاداران زیادی به تماشا می روند و گروه های هنری تعزیه و شبیه خوانی به رسم دیرینه، با اجرای تعزیه و بازسازی وقایع صحرای نینوا، مظلومیت امام حسین (ع) و اصحاب ایشان را به نمایش می گذارند. تکیه ی قدیمی زاغمر تفرش دومین تکیه ی خشت و گل ایران از مکان های اجرای تعزیه در ماه محرم است که با سبک معماری خاص جزو آثار ملی ایران به ثبت رسیده است.

اصیل ترین مراسم عزاداری تاسوعا و عاشورا در بازار تهران

اصیل ترین مراسم عزاداری تاسوعا و عاشورای تهران را می توان در بازار بزرگ دید، مانند کاروان تعزیه با اسب و برپایی خیمه که از روز تاسوعا شروع می شود و به خواباندن عمود خیمه و آتش زدن خیمه ها در عصر عاشورا ختم می شود. کربلای های مقیم تهران ایام دهه ی محرم را در بازار تهران دیدنی می کنند. در گذشته، دسته های عزاداری بر اساس نحوه ی شکل گیری شان به سه گروه تقسیم می شدند: صنف ها، محلی ها و اقوام مهاجر. قدیمی ترین دسته ها هم مربوط به اصناف تهران بودند که بسیاری شان هنوز هم فعالیت می کنند. بازار تهران از گذشته، عزاداری چهره هایی مانند طیب حاج زایی و اصناف مختلف را به خود دیده که بعضی هنوز پابرجا هستند؛ مانند مراسم صنف بزازها که بیش از صد سال قدمت دارد.

نوحه سرایی بوشهری ها

پیشینه نوحه سرایی کنونی بوشهر به ۱۰۰ سال پیش برمی گردد؛ یعنی زمانی که ناخدا عباس دریانورد این سبک سوگواری را ابداع کرد. مراسم سینه زنی بوشهری با نوحه خوانی یک نفر که نامش پیشخوان یا سرخوان است، آغاز می شود. در ابتدای مراسم خردسالان، جوانان و دست اندرکاران مسجد، به دور پیشخوان حلقه ای دایره شکل تشکیل می دهند که به آن «پُر» می گویند. در مراسم سینه زنی عده ای مسئول ساختن و کنترل پُرها هستند که به آنها «پُر ساز» یا سینه گردان می گویند. حلقه سینه زنی به مرور با شرکت سینه زنان دیگر گسترش پیدا می کند تا جایی که برای سینه زنان جدید، پُر (حلقه های دیگری ایجاد می شود. به این ترتیب تا آخر مراسم با افزایش تدریجی سینه زن ها، شخصی پُر ساز، بره های جدید ایجاد می کند و برای تشکیل این تهرای تازه، از افراد سرشناس و سینه زنان معتبری با در نظر گرفتن شرایط سنی آنها استفاده می کند. شرکت کنندگان با دست چپ قسمت راست کمر هم دیگر را می گیرند و با دست راست سینه می زنند. سینه زن ها همراه با حرکت موزون پا، گرد پیش خوان می چرخند و با هم سرایی در جواب نوحه پیشخوان، او را همراهی می کنند و معمولاً در هنگام همخوانی کسی سینه نمی زند. پس از اجرای چهار یا پنج نوحه مختلف که ریتم سینه زنی و نوحه ها به اوج می رسند، نوحه خوان پس از مدتی

مکت، با گفتن «واحد» دستوری را برای سینه زن ها صادر می کند. سینه زن ها با پیروی از دستور واحد فقط یک بار آن هم با جلو آوردن پاهای راست به سینه زنی می پردازند. پس از دستور واحد، سینه زنی و نوحه خوانی به اوج می رسد.